

Олександр ДІДКОВ

Ключові слова: людина, здоров'я, культура, освіта, виховання, екологія.

Обґрунтовується думка про те, що основною метою освіти для сталого розвитку в контексті системних завдань реформування вітчизняної освітньої системи доцільно визначити сприяння становленню всебічно освіченої, соціально активної особистості, яка розуміє нові явища та процеси суспільного життя, має систему поглядів, ідейно-моральні принципи, норми поведінки, що забезпечують готовність до соціально відповідальної діяльності та неперервної освіти у мінливому світі.

УДК 37.014.5–056.22: 613.8

ОСВІТА ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ТА СТАЛОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

© Дідков О., 2012

а Міжнародній конференції «Захист довкілля у системі національної і європейської освіти» (Ніше, Сербія, жовтень 2005 р.) відбулася дискусія вчених і практиків щодо глобальних проблем сучасності – глибоких змін, які відбуваються у соціокультурній сфері та політичному житті, екологічних трансформацій, що загрожують життю на планеті [10]. Ця дискусія ще раз підтвердила тезу про те, що у сучасному суспільстві найвищими людськими цінностями є життя й здоров'я людини. Світова спільнота вважає: саме вони є показником цивілізованості, що характеризує загальний рівень соціально-економічного розвитку суспільства і є головним критерієм доцільності й ефективності всіх без винятку сфер державної діяльності (резолюція ООН № 38/54 від 1997 р.).

Здоров'я людини як складник людського розвитку набуває до такої міри глобального значення, що може розглядатись як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорія, як об'єкт споживання, як додатковий капітал, як індивідуальна і суспільна цінність, динамічне явище системного характеру, що постійно взаємодіє з навколишнім середовищем.

Здоров'я особистості розглядається як інтегративна характеристика рівня духов-

ного, психічного і фізичного розвитку індивіда, що забезпечує його повноцінну участь у різноманітних сферах соціального життя й діяльності як суб'єкта праці, пізнання, спілкування і творчості. Всесвітня організація охорони здоров'я підкреслила розуміння здоров'я не тільки як відсутність хвороб, а й як стан соціальної, культурної і духовної гармонії. У понятті «здоров'я» поєднано такі його основні компоненти: фізичне, психічне, розумове і духовне.

Але статистичні показники демонструють доволі проблемну ситуацію, яка склалася в сучасній Україні. Так, у 2011 році населення нашої країни скоротилося на 162 тис. осіб, а лише за роки незалежності нас стало менше на 6 мільйонів. Станом на 1 січня 2012 року чисельність населення України становила 45,6 млн осіб. Згідно з даними Державної служби статистики України, тоді як рівень народжуваності в нашій країні становить 11 осіб на тисячу населення, рівень смертності сягає 14,5 осіб (для порівняння, показник смертності в країнах ЄС становить 6,7 осіб на тисячу). Це узагальнені дані. Але в окремих регіонах України рівень смертності майже такий самий, як і в роки голодомору. Так, наприклад, у Дніпропетровській області, яка сильно потерпіла від голоду, у 1932 році смертність становила 17 осіб на тисячу людей (за 1931 р. – 13,9 осіб), а у 2011 році смертність у цьому регіоні становила майже 16 осіб на тисячу.

«За показниками смертності дорослого населення Україна зараз перебуває на рівні слаборозвинених країн третього світу, зокрема Гвінеї і Конго», – сказала перший заступник глави Адміністрації президента І. Акімова. За тривалістю життя Україну випередили не лише країни ЄС, а й Сінгапур, Гонконг, Сектор Газа і майже всі колишні республіки СРСР. У рейтингу, складеному на основі статистичних даних Центрального розвідувального управління США, Україні відведено лише 14-е місце. За даними комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я, українці живуть

на 10 років менше за мешканців Європейського Союзу та багатьох країн СНД. Зокрема, Україна посідає 150-е місце серед 223-х країн світу за показником середньої тривалості життя [4].

Очікувана середня тривалість життя в Україні становить 69 років, у країнах ЄС – 74, в Грузії – 76,7, у Молдові – 70,8, у Білорусі – 70,63, в Узбекистані – 71,9. При цьому середня очікувана тривалість здорового життя в Україні дорівнює 59,2 року, а в країнах Євросоюзу – 67 рокам. За даними Держстату, кожен десятий українець не доживає до 35 років, а кожен четвертий не доживає до 60 років. За словами Т. Бахтеєвої, голови комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я, рівень дитячої смертності у 2,5 рази перевищує європейські показники.

В Україні один із найвищих у світі показників смертності від серцево-судинних захворювань: 64 % у структурі загальної смертності. Це близько 500 000 осіб на рік. «У нашій державі 14 млн людей перебувають на медичному обліку у зв'язку з серцево-судинними захворюваннями, близько мільйона – онкологічні хворі, ще мільйон – хворіють на цукровий діабет, ВІЛ-інфікованих в Україні більше, ніж в інших країнах СНД та Європи», – каже Т. Бахтеєва.

Самі українці стан свого здоров'я оцінюють так, як показано у *табл. 1, 2*.

Таблиця 1

Оцінка населенням України стану свого здоров'я (Україна, N=1880, 1992 та 2010, %) [8]

		1992	2010	Зміни
Стан здоров'я	Дуже поганий чи поганий	17	22	+5
	Задовільний	53	58	+5
	Добрий чи дуже добрий	30	20	-10
	Разом	100	100	–

Таблиця 2

Самооцінка стану здоров'я міським і сільським населенням [7]

За останні роки особливо помітне погіршення фізичного, психічного, розумового розвитку і працездатності серед дітей та молоді.

За даними Міністерства охорони здоров'я України, серед школярів спостерігаються: функціональні відхилення у діяльності різних систем організму – у 50 %, функціональні відхилення серцево-судинної системи – у 27 %, нервово-психічні розлади – у 33 %, захворювання органів травлення – у 17 %, захворювання ендокринної системи – у 10 %. А за даними МОНмолодьспорту України, 36 % учнів загальноосвітніх шкіл мають низький рівень фізичного здоров'я, 34 % – нижче за середній, 23 % – середній, 7 % – вище середнього і лише 1 % – високий. Тож зрозуміло, чому відхилення у стані здоров'я мають майже 90 % студентів, а понад 50 % з них – незадовільну фізичну підготовку [1]. Серед причин збільшення таких негативних тенденцій експерти називають майже цілковиту відсутність в Україні пропаганди здорового способу життя. «Реклама тютюну та спиртних напоїв перевищує розумні межі. Більш того, пиво в Україні рекламують відомі футболісти, для багатьох хлопців вони – кумири, на яких вони хочуть бути схожими в усьому. А от соціальної реклами, яка б розповідала українцям про користь спорту (до слова, регулярні фізичні навантаження продовжують життя на 20 років), здорового

способу життя, про те, як боротися зі стресом, в Україні майже не існує», – пояснює експерт О. Довга [4].

Ці висновки підтверджуються і представниками українських громадських екологічних організацій, які вважають, що в Україні стан інформування населення з питань здорового способу життя і захисту довкілля є недостатнім і незадовільним. Зокрема, в Україні недостатньо періодичних екологічних видань національного рівня, регулярних екологічних теле- і радіопрограм, спрямованих на інформування найширших верств населення; відсутня система атестації керівників виконавчої влади національного і місцевого рівнів, керівників підприємств, установ і організацій щодо знання і впровадження положень Організаційної конвенції; в інформаційному просторі України впроваджуються програми та реклама, які пропагують аморальність, людиноненависництво, насилля (проекти «Останній герой», «Слабка ланка»); тютюнопаління і алкоголізм негативно впливають на психологічний стан, психічне і фізичне здоров'я населення України, особливо молоді; на законодавчому рівні не створено умов доступу до екологічної інформації, не впроваджено механізми її надання [2].

Причини зростання захворюваності учнів і студентів також пов'язують із недоліками у системі шкільної і вищої освіти, з тими чинниками навчальної діяльності, які призводять до перенапруження нервової системи і заважають створенню належних умов для задоволення потреб у самопізнанні, самовдосконаленні й самореалізації. Через перевантаженість навчанням більшість учнів і студентів страждає від недостатньої рухової активності. На стані здоров'я позначаються також відсутність навичок організації ефективного навчання, здорового дозвілля, правильного харчування.

Але, за результатами дослідження Інституту Горшеніна, лише 40 % респондентів, що взяли участь у загальноукраїнському опитуванні, захворівши, звертаються до державних поліклінік, 30 % – вважають за

краще лікуватися самостійно, 2,5 % звертаються до народних цілителів, а 5,3 % пускають усе на самоплив, що свідчить про низький рівень свідомого ставлення особистості до власного здоров'я [8].

Тому нині актуалізується проблема формування свідомого ставлення особистості до власного здоров'я. Як наголошують вчені, ставлення до здоров'я – один із елементів поведінки щодо самозбереження, який містить три основні компоненти: когнітивний, емоційний та мотиваційно-поведінковий. Тож задіюються і знання про здоров'я, відбувається усвідомлення і розуміння його значення у процесі життєдіяльності людини, вплив на соціальні функції, емоційні та поведінкові реакції.

На сучасному етапі чи не найкритичнішого, навіть трагічного забарвлення набуває проблема відносин соціуму та природи. Тотальне декларування інформатизації та комерціалізації суспільства, спрямування систем і концепцій освіти лише на пріоритети ринку призводять до негативних наслідків: дезорієнтації суспільства щодо відтворення якісних людських ресурсів; поступового знецінювання спадкоємності поколінь, передавання знань, умінь від пращурів до нащадків; руйнація традиційних моральних засад суспільства, що зумовлює наростання соціальних відхилень; демографічних проблем, пов'язаних із погіршенням здоров'я нації внаслідок забруднення довкілля та багато інших [6].

До господарського обігу в Україні залучено 92 % території, і вже немає практично жодного гектара екологічно чистої землі. Щороку об'єм забруднюючих речовин, який припадає на 1 квадратний кілометр території, у 3,2 рази вищий, аніж у країнах Західної Європи. Внаслідок катастрофи на ЧАЕС, понад 5 млн гектарів забруднено радіонуклідами. У містах гори сміття і скрізь спостерігається надмірне шумове і теплове забруднення довкілля. Над промисловими центрами і містами постійно висять хмари диму, сажі, вихлопних газів та різних газоподібних відходів виробництва з величезною кількістю хімічних речовин. Більшість

підприємств обладнані малопотужними очисними спорудами, а деякі їх взагалі не мають. Майже 50 % ріллі пошкоджується водною і вітровою ерозіями, зникають деякі види рослин і тварин, зникають малі і замулюються середні та великі річки [3].

Ці проблеми не можуть залишатися поза увагою науковців та державного керівництва України, яка є частиною європейської спільноти, хоча б за своєю територіальною приналежністю. Протягом другої половини ХХ століття відбулося оформлення концепції сталого розвитку суспільства.

Нині теорія сталого розвитку є безальтернативною методологічною основою розробки проблем розвитку суспільства і на загальноцивілізаційному, і на національному та місцевому рівнях. Щодо всіх інших теорій суспільного розвитку (індустріального суспільства, інформаційного суспільства, суспільства освіти тощо) вона відіграє роль генеральної теорії, оскільки містить їхні основні положення, а також надає їм системності у контексті визначення цілей, цінностей, пріоритетів та стратегії розвитку сучасної цивілізації. Нині світ має дослідження, які містять не лише теоретичне обґрунтування проблеми, а й конкретні практично спрямовані програми та проекти, серед яких особливе місце відводиться системі освіти.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні було зазначено, що люди є головною турботою суспільства сталого розвитку, вони мають право на здоров'я, продуктивне життя і гармонію з природою. Перехід до сталого розвитку суспільства у документах ООН нині визначено як основну мету міжнародної спільноти й національних урядів. Освіта розглядається як найважливіший компонент економічної та соціальної інфраструктури, необхідної для забезпечення сталого розвитку. Саме освіта на професійному рівні спрямована на формування цінностей, ставлення людини до себе та довкілля, стиль життя, активну життєву позицію – тобто все необхідне для забезпечення сталого майбутнього.

На Всесвітньому саміті ООН з проблем сталого розвитку у Йоганнесбурзі у вересні 2002 року було прийнято рекомендації Генеральної Асамблеї ООН щодо розгляду питання про проголошення Десятиліття освіти для сталого розвитку (параграф 117-й Плану реалізації), а у грудні 2002 року Генеральною Асамблеєю ухвалено Резолюцію «Про Декаду ООН з освіти для сталого розвитку, від 1 січня 2005 року» (2005–2014).

Зобов'язання Української держави щодо переходу до сталого розвитку на національному рівні, підтвержені, зокрема, на саміті в Йоганнесбурзі 2002 року, передбачають розробку і концептуально-доктринних засад державної політики сталого розвитку у різних сферах, і практичних програм та проектів з її реалізації. Постановою Кабінету Міністрів України за № 634 затверджено Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку на 2003–15 рр., складником якої є системна перебудова вітчизняної освіти на засадах сталого розвитку. Цей процес є важливим напрямом інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору. 19 березня 2005 року у Вільнюсі відбулась урочиста церемонія відкриття Десятиліття освіти для сталого розвитку в Європі. Визначено, що поліпшення якості освіти та переорієнтація її завдань на суспільство сталого розвитку є одними з пріоритетів ЮНЕСКО та всієї світової спільноти.

На II Українському екологічному конгресі було визначено пріоритетні напрями сталого розвитку в Україні та заходи для їх реалізації. Це створення міжгалузевих органів, відповідальних за координацію діяльності в галузі збалансованого розвитку; розробка системи програмних і прогнозних документів збалансованого розвитку, таких, як: Програма дій з переходу до збалансованого розвитку; національна система індикаторів збалансованого розвитку; комплексні коротко-, середньо- та

довгострокові прогнози, основним компонентом яких будуть прогнози зміни природно-ресурсного потенціалу, стану довкілля та рівня життя населення; індикативні плани галузевого, регіонального і національного рівнів, включно з механізмом корекції планів; експертиза чинного законодавства щодо його відповідності принципам збалансованого розвитку з метою створення адекватного правового поля і стимулювальних фінансово-економічних механізмів; кодифікація природоохоронного законодавства; розробка організаційних процедур для забезпечення широкої підтримки урядової політики реформ, зокрема участі громадськості у процесі ухвалення політичних рішень; організація системи моніторингу ключових показників стану довкілля, населення і господарства та регулярне здійснення аналізу урядової політики [9]. І безумовним пріоритетом для сталого розвитку є екологічна освіта українців.

Всі згадані міжнародні та вітчизняні нормативні документи спрямовані на розв'язання нагальних освітніх проблем, необхідне для становлення суспільства сталого розвитку. Очікується, що саме завдяки освіті вдасться забезпечити можливість участі кожної людини у розв'язанні соціальних, економічних, екологічних проблем і у запобіганні їм.

Отже, основною *метою* освіти для сталого розвитку у контексті системних завдань реформування вітчизняної освітньої системи доцільно визначити сприяння становленню всебічно освіченої, соціально активної особистості, яка розуміє нові явища та процеси суспільного життя, має систему поглядів, ідейно-моральні принципи, норми поведінки, які забезпечують готовність до соціально відповідальної діяльності та неперервної освіти у швидко змінюваному світі. Зокрема, освіта для сталого розвитку має сприяти поширенню знань про довкілля та його стан і надавати критерії, стандарти, рекомендації щодо ухвалення рішень із питань охорони довкілля [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Академія педагогічних наук України, 2009. – 185 с.
2. Громадська оцінка екологічної політики в Україні. Доповідь українських громадських екологічних організацій. – Київ, 2003. – 139 с.
3. Екологічна освіта – основа третього тисячоліття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.kharkov.ua/lib_druk.php?type=2&id=43#1.
4. Кожен десятий українець не доживає до 35 років. – 11 квітня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna.ua/2012/04/kozhen-desyatyj-ukrajinet-ne-dozhyvaje-do-35-rokiv/>.
5. Комплексна програма «Освіта для сталого розвитку» на період 2009–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [hpp.www.doippo.dp.ua/.../096_наказ%20МОН%20сталий%20розвиток.doc](http://www.doippo.dp.ua/.../096_наказ%20МОН%20сталий%20розвиток.doc).
6. **Котенко В.** Природа та соціум: морально-правові аспекти / В. Котенко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 113–117.
7. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2010 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2011-04-15.html.
8. Соціальні наслідки Чорнобиля: час відродження / за ред. Ю. Саєнка, Н. Ходорівської / НАН України, Ін-т соціології, Центр соціальних Експертиз. – К., 2011. – 244 с.
9. Український екологічний конгрес «Пріоритети збалансованого (сталого) розвитку для України». Виступ першого заступника голови ВЕЛ Т. Тимочко на II Українському екологічному конгресі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/47211586-513.html>].
10. Болонский процесс и экологическая культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://teco.rsias.ru/event_serbiya.html.

CITED LITERATURE

1. Bila Knyha of Ukraine state education / edited by V. Kremin. – Kyiv : Academy of pedagogical sciences of Ukraine, 2009. – 185 p.
2. Ecologic policy of Ukraine civil valuation. Ukrainian civil ecologic organizations report. – Kyiv, 2003. – 139 p.
3. Ecologic education – the third millennium basis [web site]. – Access code: http://library.kharkov.ua/lib_druk.php?type=2&id=43#1.
4. One in ten Ukrainians do not reach 35 years. – April, 11th 2012 [web site]. – Access code: <http://ridna.ua/2012/04/kozhen-desyatyj-ukrajinet-ne-dozhyvaje-do-35-rokiv/>.
5. Integrated program «Education for constant development» during 2009–2015 years [web site]. – Access code: [hpp.www.doippo.ua/.../096_наказ%20МОН%20сталий%20розвиток.doc](http://www.doippo.ua/.../096_наказ%20МОН%20сталий%20розвиток.doc).
6. **V. Kotenko.** Nature and society: moral and legal aspects / V. Kotenko business activity, economy and law. – 2009. – № 8. – P. 113–117.
7. Population self-evaluation of level of health and certain number of medical treatment access level in 2011 [web site]. – Access code: www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2011-04-15.html.
8. Chornobyl social consequences: renaissance time /edited by Y.Sayenko, N. Khodorivska / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of sociology, Centre of social Inspections. – Kyiv, 2011. – 244 p.
9. Ukrainian ecologic congress «Priorities of well-balanced (constant) development for Ukraine». Speech of all-Ukrainian ecologic league head first deputy T. Tymochko at the second Ukrainian ecologic congress [web site]. – Access code: <http://www.ecoleague.net/47211586-513.html>].
10. Bologna process and ecologic culture [web site]. – Access code: http://teco.rsias.ru/event_serbiya.html.